

Yaşlı Kadınların Cinselliğe Bakış Açısı, Yaşadığı Sorunlar ve Sağlık Profesyonellerinin Rolü

Perspective of Old Women on Sexuality, Living Problems and the Role of Health Professionals

Belma Toptaş¹ , Hilmiye Aksu¹

1Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Hemşirelik Fakültesi, Doğum-Kadın Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı, Aydın, Turkey

ABSTRACT

Aging is a process that starts in intrauterine life and continues until death and is not recycled. Sexuality is a need that is affected by the cultural values and moral elements of the society, involving the entire body and mind, including reproduction and sexual satisfaction, which starts in fetal life and lasts for a lifetime. In studies conducted, it is observed that in the societies, where sexual activity is thought to be decreased or adversely affected in the elderly period, women are more affected by this situation. In some studies, older women find sexuality important. Sexually active women have high sexual satisfaction. Sexuality for women includes not only sex but also good times spent with the partner. With advancing age, biological and hormonal changes can affect sexual function negatively. Cultural factors, oppression of society, religious beliefs also affect sexual life. It seems that one of the problems of sexuality of older women cannot find a partner. Health workers' attitudes towards sexual life in old age are very important in terms of continuing this period in a healthier way. There is a need to increase the work on how to approach the professional approach to sexuality in old age.

Key words: Sexuality, women, elderly.

ÖZET

Yaşlanma, intrauterin hayatta başlayarak ölüme kadar devam eden ve geri dönüşümü olmayan bir süreçtir. Cinsellik ise, fetal hayatta başlayıp ömür boyu süren, üreme ve cinsel doyumu içeren, tüm bedeni ve aklı ilgilendiren, toplumun kültürel değerleri ve ahlaki unsurlarından etkilenen bir ihtiyaçtır. Yapılan araştırmalarda, yaşlılık döneminde cinsel aktivitenin azalacağı veya olumsuz yönde etkileeneceğinin düşünüldüğü toplumlarda kadınların bu durumdan etkilendiği görülmektedir. Bazı çalışmalarda yaşlı kadınlar cinselliği önemli bulmaktadır. Cinsel yönden aktif olan kadınlarda yüksek cinsel doyum yaşanmaktadır. Kadınlar için cinsellik sadece cinsel ilişki değil eşle beraber geçirilen güzel vakitleri de içine almaktadır. İlerleyen yaş ile beraber biyolojik ve hormonal değişimler cinsel fonksiyonu olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Kültürel faktörler, toplum baskısı, dini inanışlar da cinsel yaşama etki etmektedir. Yaşlı kadınların cinsellik ile ilgili sorunlarından birinin de eş bulamama olduğu görülmektedir. Sağlık çalışanlarının yaşlılıktaki cinsel yaşama karşı olan düşünceleri bu dönemin daha sağlıklı bir şekilde devam etmesi bakımından oldukça önemlidir. Yaşlılıkta cinselliğe karşı, profesyonel yaklaşımın nasıl olması gerektiği ile ilgili çalışmaların artırılması gerekmektedir.

Anahtar kelimeler: Cinsellik, kadın, yaşlılık

Giriş

Yaşlanma, intrauterin hayatta başlayarak ölüme kadar devam eden ve geri dönüşümü olmayan bir süreçtir. Bu süreçte vücut fonksiyonlarında azalmaya neden olan biyolojik, fizyolojik, duygusal ve fonksiyonel değişiklikler ortaya çıkmaktadır¹.

Dünya Sağlık Örgütü (2015)'ne göre 60 yaş ve üstü kişilerin sayısının 2015 ile 2050 yılları arasında 900 milyondan 2 milyara çıkacağı tahmin edilmektedir². Nüfus yaşlanması geçmişe göre daha hızlı gerçekleşmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'nin 2016 verilerine göre; yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranı ise 2012 yılında %7,5 iken, 2016 yılında bu oran %8,3'e yükselmiştir. Ayrıca yaşlı nüfusun %43,9'unu erkek nüfus, %56,1'ini kadın nüfus oluşturmuştur. Yaşlı nüfusun 2012 yılında % 60,3'ü 65-74 yaş grubunda, % 32,5'i 75-84 yaş grubunda ve % 7,1'i 85 ve daha yukarı yaş grubunda iken, 2016 yılında % 61,5'i

65-74 yaş grubunda, % 30,2'si 75-84 yaş grubunda ve % 8,2'si 85 ve daha yukarı yaş grubunda yer almıştır³. Bu veriler yaşlı nüfusunun giderek arttığını göstermektedir.

Cinsellik, fetal hayatta başlayıp ömür boyu devam eden, üreme ve cinsel doyumunu içeren, tüm bedeni ve aklı ilgilendiren, toplumun kültürel değerleri ve ahlaki unsurlarından etkilenen bir gereksinimdir. Cinsellik, bütün hayat boyunca bireyin yaşam kalitesini önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Kadınların bazıları cinselliği, romantik bir yakınlaşma olarak yaşarken bazıları da mecburiyet ve tikslenme olarak yaşarlar^{4,5}. Günümüzde yaşlılık döneminde cinsellik konusu çoğunlukla ihmal edilmektedir. Kanıt temelli yaklaşımların benimsenmesi, cinsellikle ilgili sorunların aşılması bakımından önem taşımaktadır⁶. Son yıllarda yaşlı nüfusunun artması ile birlikte yaşlılık konusunda yapılan çalışmalar da giderek artmaktadır. Bu derlemenin amacı yaşlı kadınlarda cinsel hayat durumuna ve sağlık profesyonellerinin rolüne dikkat çekmektir.

Yaşlı kadınların cinselliğe bakışı

Cinsellik, hayatın merkezinde yer almaktadır. Yaşlılık döneminde fizyolojik değişiklikler, kronik hastalıklar, medikal tedaviler ve psikososyal faktörler nedeni ile cinsel yaşamda azalmanın olduğu görülmektedir. Fakat başarılı yaşlanma kavramının önemini arttırdığı günümüzde yaşlılıkta da cinsel yaşamın sürdürülebilirliğinin sağlıklı ve gerekli olduğu görülmektedir⁷.

Cinsel Eğitim Tedavi ve Araştırma Derneği (2006)'ne göre özellikle kadınlar için cinsellik eşlerine duydukları yakınlık ve sevginin bir sonucudur. Yaşlandıkça eşinden yeterince ilgi göremeyen kadın olumsuz etkilenmektedir. Yaşanan olumsuzluklar kadını cinsellikten soğutmaktadır. Kadınlar yaşlanmayı bir tehdit olarak yaşamaktadırlar ve bunun sonucu olarak yaşlanmamak için yapabildikleri tüm kozmetik yatırımları yapmaktadırlar. Bunların aksine kadınların asıl ihtiyaçları olan şey, yaşlılıkta cinsel hazzı, kendileri ile birlikte yaşlanan eşleri ile beraber keşfe çıkmalarıdır⁸. Yaşlı nüfusun arttığı ülkemizde yaşlı kadınların cinselliği ile ilgili mitler bulunmaktadır. Bu mitlerden bazıları; "Yaşlı kadınların seksüel ilgisi ve kapasiteleri bulunmamaktadır." "Yaşlı kadınlar cinsel ilişki yaşarsa kendilerine zarar verebilirler ve cinsel ilişkiye girerse utanılacak bir iş yapmış olur" şeklindedir (Mete, 2015). Aynı şekilde yaşlı nüfusun arttığı Güney Kore'de de genç kuşaklar, yaşlıların cinselliğini tabu konusu olarak görmektedir. Kişinin cinsel yaşamı, bedeni, zihinsel sağlık ve kişiliği etkileyen genel bir durumdur. Bu nedenle yaşlı bireylerin cinsel yaşamlarının gerçek koşulları ile yaşlılık dönemindeki benlik saygısı arasındaki ilişki önemlidir. Yapılan bir çalışmada cinsel yaşamın kadınların %38,5'i için önemli iken %23,7'si için çok önemli olduğu belirlenmiştir. Cinsel yaşamını sürdüren ve mevcut cinsel yaşantılarından çok memnun olan yaşlı kadınların benlik saygısının yüksek olduğu saptanmıştır.⁹ Yalnız kalmış ya da partneri ile uyum sağlayamamış olan bireylerde yalnızlık duygusu, sosyal izolasyon veya abartılı cinsel tepkiler görülebilmektedir¹⁰.

Ginsberg ve ark (2005)'nin çalışmasında kadınların çoğu bir cinsel ilişkiyi sürdürmek istediklerini bu ilişkinin dokunma ve öpmeyi içermesi gerektiğini ve geçmişte yaşadıklarından daha fazla cinsel deneyim yaşamak istediklerini belirtmişlerdir. Cinselliği olumsuz yönde etkileyen faktörlere bakıldığında; iş kaybı, sağlığın kötüleşmesi ve eş kaybı yer almaktadır. Yaşlı kesimde cinselliği etkileyen bir diğer faktör de cinselliğin gençlerin alanı olarak kabul edilmesi, yaşlılıkta cinselliğin hoş karşılanmaması gibi toplumsal önyargı ve mitlerdir¹¹.

Yaşlılıkta seksüel aktivitenin azalmasına rağmen seksüel istek durumunda artış olabilir. Kadının genel sağlık durumunun iyi olması cinsel sağlığının da iyi olmasını sağlar. Yaşlılık döneminde cinsel aktivitenin azalacağı veya olumsuz yönde etkileneceğinin düşünüldüğü toplumlarda kadınlar bu durumdan etkilenmektedirler⁵. Thomas ve ark (2015)'nin orta yaş ve yaşlı kadınlarda cinsel aktivite ve memnuniyet ilişkilerini belirlemek amacıyla yaptığı çalışma sonucunda evli ya da partneriyle birlikte yaşayan 60 yaş ve üstü kadınların %59'unun cinsel yönden aktif olduğu görülmüştür. Cinsel yönden aktif olan kadınların partnerleri ile iletişimlerinin iyi olması ve cinselliği önemli bulmaları cinsel doyumlarını artırmaktadır. Kadınların eşi varsa cinsel olarak aktif kalmaktadırlar. İlişki doyumunu, romantik partnerle olan iletişim ve cinsel ilişkinin önemi gibi psikososyal faktörler yaşlı kadınlar arasında cinsel doyum açısından önem taşımaktadır¹².

Woloski-Wruble ve ark (2010)'nın yaptığı çalışmada yaş ve cinsel aktivite sayısı arasında önemli bir ilişki olmadığı görülmüştür. Kadınların çoğu eşleri ile olan iletişimlerinin ve cinsel hayatlarının iyi olduğunu ifade etmişlerdir. Kadınların cinsel doyum ile mevcut cinsel aktivite seviyeleri ve cinsel doyum ile yaşam

memnuniyeti arasında pozitif bir ilişki olduğu görülmüştür¹³. Çinli kadınlarla yapılan bir çalışmanın sonucuna göre; Çinli kadınların cinsel tutumları ile cinsel aktivitelerinin arasında bir uygunluk saptanmamıştır. Yaşlı Çinli kadınlarda cinsel aktivitenin olmaması yaş ve cinsiyete yönelik tutumlarından çok evlilik ilişkilerinde olan sorunlardan kaynaklanmaktadır¹⁴.

Watson ve ark (2017)'nın yaşlı kadınlarla yaptığı çalışmanın sonucuna göre; yaygın algıların aksine, katılımcıların hiçbiri yaşlanmanın cinselliği olumsuz yönde etkilemediğini ifade etmişlerdir. Kadınlar birçoğu yaşlılık döneminin yenilenmiş cinsel istek ve arzuların yaşandığı dönem olarak düşündüklerini ve romantik ilişkilerin önemini vurgulamışlardır. Yapılan başka bir çalışmada cinsel aktivitelerin sıklığı yaş arttıkça azalmasına rağmen, 80 yaşın üzerindeki kişiler de dâhil olmak üzere birçok yaşlı insanın aktif cinsel yaşamına devam ettiği görülmektedir¹⁵.

Yaşlı kadınların cinsel yaşam ile ilgili sorunları

Yaşlılıkta cinsel yaşam, bireylerin birbirine sarılmasından cinsel ilişkiye kadar değişebilir. Seksüel aktivitede azalmanın nedenleri; cinsel organlarda atrofi ve kuruluk, kronik hastalıklara bağlı oluşan ağrı, azalmış kas gerginliği, diabetes mellitus, hipertansiyon, psikososyal sorunlar, antidepresanlar, antipsikotikler, beta blokerler gibi ilaçların kullanılması şeklinde sıralanabilir^{16,17}.

Yaşlı kadınlardaki seksüel aktivitedeki azalmanın diğer bir nedeni de eş bulamama durumu olabilir. Menopoz sonrası östrojen salgılanmasındaki azalma nedeni ile vajinal kuruluk, orgazm sıklığında ve yoğunluğunda azalma gibi durumlar cinselliği etkilemektedir^{4,18,19}. Menopozal geçişte görülen biyolojik ve hormonal değişimlerin yanı sıra ilerleyen yaş, cinsel fonksiyonu olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Yaşam tarzı, cinselliğe ilişkin deneyimler, kültürel faktörler, dini inanışlar, eşin durumu ve çevresel faktörler de cinsel yaşamı etkilemektedir²⁰.

Kadınların çoğunun hayatında yaşlanma ile birlikte özsaygıyı etkileyen iş kaybı, statü kaybı, aile kaybı gibi durumlar yaşanmaktadır^{4,18,19}. Yanlış inançlar ve mevcut olan önyargılar sebebi ile yaşlı bireylerin cinselliği konuşması ya da bunu bir şikâyet olarak dile getirmesi zordur. Bu durumun aksine her yaş grubunda olduğu gibi yaşlılıkta da cinselliğin sağlıklı bir şekilde devam etmesi yaşam kalitesini, fiziksel ve ruhsal sağlığı geliştirme yönünden önem taşımaktadır²¹. Her yaşta normal görülen cinsel yaşam, yaşlılıkta normal bir durum olarak görülmemektedir. İlerleyen yaşlardaki sağlıklı bir cinsel hayat, aile olma ve çocuk doğurma anlamında değil, beraber yaşama, vakit geçirme ve güzel paylaşımlar şeklinde yaşanabilir. İleri yaşta eşler eskiden yapamadıkları şeyleri yapabilme, birbirlerini keşfetme ve dostça yaşama olanağı sağlar. Beraber olma duygusuyla ortaya çıkan pozitif duygular cinsel yaşamın daha sağlıklı bir şekilde yaşanmasını sağlamaktadır¹⁰.

Toplumda yaşlılıkta cinselliğin göz ardı edilmesi nedeni ile yaşlılar cinsel sorunlarla karşılaştığında bunu paylaşmaktan çekinebilmektedirler. Kendini baskı altında hisseden yaşlılar sağlık personelinin yardım isteyememekte, psikolojik açıdan da olumsuz etkilenmektedirler²². Yaşlı kadınların genç ve orta yaş kadınlara kıyasla yaşamış oldukları fiziksel ve cinsel saldırı oranlarının fazla olması yüzünden negatif psikolojik durumlar yaşadıkları saptanmıştır. Bu duruma ek olarak kişilerarası şiddet yaşayan yaşlı kadınlar, travma sonrası stres bozukluğu (TSSB)'de dahil olmak üzere, bu tür olayları yaşamamış yaşça büyük kadınlara göre daha fazla psikiyatrik sıkıntı yaşadıklarını bildirmektedir. Fiziksel ve cinsel saldırıya maruz kalmış olan bazı kadınlar, yaşlılık döneminde önemli derecede TSSB yaşadıklarını söylemişlerdir²³.

Lee ve ark (2016) çalışmasında cinsel açıdan aktif olan birçok kadın cinsel sağlık sorunlarının olduğunu ve yaşla birlikte bu sorunlarının arttığını bildirmişlerdir. Cinsel olarak aktif olan kadınlar tarafından en çok cinsel ilişkiye girilmedi ve orgazma ulaşmada problemlerin olduğu ifade edilmiştir²⁴. Lindau ve ark (2012)'nin yaptığı çalışmanın sonucuna göre; kadınlarda cinsel aktivitenin sıklığının yaşla birlikte azaldığı, cinsel yönden aktif olan kadınların yaklaşık olarak yarısının en az bir tane cinsel sorunu olduğu saptanmıştır. Kadınlar arasında en çok görülen cinsel sorunlara bakıldığında; kadınların %43'ünde cinsel istekte azalma olduğu, %39'unda vajinal kuruluk ve %34'ünde orgazma ulaşamama gibi problemlerin olduğu görülmektedir²⁵. Lagana ve Maciel (2010) çalışmasında da sosyokültürel kısıtlamalar, sağlık problemleri ve evli olmama gibi durumların yaşlı kadınların cinsel yaşamını azalttığı ya da hiç olmamasına neden olduğu görülmüştür. Birçok kadın cinsel gereksinimlerinin karşılanmadığını belirtmiştir²⁶. Yaşlılarda cinsel sorunlar sık görülmekle birlikte, bu sorunlar sağlık profesyonelleri nadiren tartışılmaktadır.

Sağlık profesyonellerinin rolü

Yaşlılık döneminde cinsel sağlığın korunması ve cinsel yaşamın iyileştirilmesi yaşlıların fiziksel ve psikolojik sağlıkları açısından önemlidir.¹⁹ Sağlık profesyonelleri genellikle yaşlıların cinselliğini ve ilişkili davranışları anlamakta zorlanmaktadır. Bu durum sağlık çalışanlarının yaşlı insanların cinsel yaşamına karşı olumsuz düşüncelerine neden olmaktadır^{17,27}. Sağlık personelleri genellikle yaşlılıkta cinselliğe çok negatif bir tutum sergilerler veya bunun varlığına bütünüyle dikkat etmezler. Her kadın için cinselliğin olduğunu varsaymazsak temel insan gereksinimlerini inkâr etmiş oluruz²⁸. Yaşlılıkta cinsel sağlık sorunlarının araştırılması ve tedavi edilebilmesi için birçok problemle karşılaşmalarına rağmen, yaşlıların önemli bir kısmı için cinselliğin önemli olduğu ve aktif bir cinsel yaşamı istedikleri sağlık profesyonelleri tarafından bilinmesi gerekmektedir. Yaşlılıkta yaşanan cinsel hayatın hoş karşılanmayacağı endişesi yaşlıların yardım almasını güçleştirmektedir¹⁷. Yaşlıların kırılabilirliği göz önünde bulundurularak, var olan problemi belirlemek, sorunlar ve çözümleri ile alakalı hastayı net bir şekilde bilgilendirmek ve problemin çözülmesi konusunda hastaya cesaret vermek sağlık profesyonellerinin görevidir²⁹. Özellikle ileri yaş grubundaki cinsel sorunlar multidisipliner yaklaşımla ele alınmalıdır²¹. Sigara, obezite gibi yaşam tarzı ile değiştirilebilen faktörleri de içerecek şekilde hastaların eğitilmesi sağlanarak cinsel yaşamı olumsuz etkileyen durumların azaltılması gerekmektedir. Yaşlı kadınlar cinsel fonksiyonlarda yaşa bağlı oluşabilecek değişiklikler hakkında yardım alabilecekleri yerler ile ilgili bilgilendirilmelidir. Yaşlılıkta cinsellik ile ilgili farkındalığın artırılması ve yaşlılara karşı tutum ve iletişim konusunda sağlık profesyonelleri eğitilmelidir¹⁷. Sağlık profesyonellerinin formal eğitim sürecinde ve mezuniyet sonrasında yaşlılık ve cinsellik konusunda eğitim almalarının, yaşlı bireylerin uygun tedavi ve bakımların yapılması ve cinsel sağlığın korunması ve geliştirilmesi sürecinde daha etkili olacaktır. Bu gelişmeler uygulanan bakımın kalitesinin ve yaşam kalitesinin artırılmasına da katkı sağlayacağından önemlidir²⁷.

Sağlık profesyonelleri cinsel birleşmenin mümkün olmadığı durumlarda, çiftlere okşama, kucaklama gibi alternatif yöntemleri anlatmalıdır. Çiftler seksüel anlamda aktif oldukları süre boyunca ilişkilerine iyi bir şekilde devam edebilirler³⁰.

Sonuç

Cinsellik bütün yaş gruplarında farklı anlamlar taşıyabilir. Yaşlılıkta cinsel birleşmenin yanı sıra beraber vakit geçirme, sarılma, sohbet etme, güzel paylaşımlarda bulunma cinselliğe karşı olan bakış açısının zenginliğini göstermektedir. Yaşlılıkta cinselliğin var olmasına rağmen hem bireyler hem de toplum tarafından konuşulması zor bir durumdur. Toplum tarafından cinselliğin tabu olarak görülmesi özellikle kadınları etkilemektedir. Yaşlılıkla birlikte hormonların azalması ile cinsel istek, haz ve orgazm da kademeli olarak azalır. Bunun yanı sıra yaşlı kadınlardaki seksüel aktivitedeki azalmanın diğer bir önemli nedeni ise eş bulamama durumudur. Sağlık çalışanlarının yaşlılıktaki cinsel yaşama karşı olan düşünceleri bu dönemin daha sağlıklı bir şekilde devam etmesi bakımından oldukça önem arz etmektedir. Yaşlılıkta cinselliğe karşı, profesyonel yaklaşımın nasıl olması gerektiği ile ilgili çalışmaların artırılması gerekmektedir. Yaşlı insanlarda cinsel sorunlar, cinsel ilgi ve etkinlikteki bireysel farklılıklar belirlenerek ona göre bir yaklaşım benimsenmelidir. Kadınlara cinsellik hakkında bilgi vermek ve yaşlılarla cinsellik hakkında duyarlı bir şekilde eğitim vermede gereken becerileri kazandırmak için sağlık personellerine daha fazla eğitimin verilmesi gerekmektedir.

Kaynaklar

1. Akan N. Yaşlılık-seniyum. In Kadın Sağlığı (Eds A Şirin, O Kavlak):168-74. İstanbul, Nobel Tıp Kitabevleri. 2015.
2. World Health Organization. Ageing and health Erişim yeri: <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs404/en/>, Erişim tarihi: 30.11.2018.
3. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). İstatistiklerle Yaşlılar, 2015. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13466> Erişim tarihi: 20.10.2018
4. Abalı Çetin S, Aslan E. Kadın cinsel sağlığı ve kadına yönelik cinsel şiddet. In Kadın Sağlığı ve Hastalıkları (Ed N Kızılkaya Beji N): 161-86. İstanbul, Nobel Tıp Kitabevleri. 2015.
5. Mete S. Kadın ve cinsellik. In Kadın Sağlığı. (Eds A Şirin, O Kavlak): 38-46. İstanbul, Nobel Tıp Kitabevleri. 2015.
6. Bilgin Z, Kömürcü N. Kadın cinselliği ve kanıt temelli yaklaşımlar. Androloji Bülteni. 2016;18:48-55.
7. Yapan Göral N, Yılmaz T, Dişçigil G. Yaşlılık ve cinsellik. Türkiye Klinikleri Journal of Family Medicine Special Topics. 2015;6:23-7.

8. Cinsel Eğitim Tedavi ve Araştırma Derneği (CETAD). Kadın cinselliği <http://www.cetad.org.tr/> 2006. Erişim tarihi: 15.09.2018.
9. Choi KB, Lang SH, Lee MY, Kim KH. Sexual life and self-esteem in married elderly Archives of Gerontology and Geriatrics. 2011;53:17-20.
10. Öz F. Yaşamın son evresi: yaşlılık psikososyal açıdan gözden geçirme. Kriz Dergisi. 2002;10:17-28.
11. Ginsberg TB, Pomerantz SC, Kramer Feeley V. Sexuality in older adults: behaviours and preferences. Age Ageing. 2005;34:475-80.
12. Thomas HN, Hess R, Thurston RC. Correlates of sexual activity and satisfaction in midlife and older women. Annals of Family Medicine. 2015;13:336-42.
13. Woloski-Wruble AC, Oliel Y, Leefsma M, Hochner-Celnikier D. Sexual activities, sexual and life satisfaction, and successful aging in women. The Journal of Sexual Medicine. 2010;7:2401-10.
14. Shea JL. Older women, marital relationships, and sexuality in china. Ageing International. 2011;36:361-77.
15. Watson WK, Stelle C, Bell N. Older women in new romantic relationships: understanding the meaning and importance of sex in later life. The International Journal of Aging and Human Development. 2017;85:33-43.
16. Sivaslıoğlu AA. Yaşlılık döneminde menopoza ve cinsel sorunlar. T.C. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü. Ankara: Yaşlı Sağlığı Modülleri Eğitimciler İçin Eğitim Rehberi; 2011. 335-340. <https://sbu.saglik.gov.tr/Ekutuphane/kitaplar/yaslisagligi.pdf>. Erişim tarihi: 15.09.2018.
17. Taylor A, Gosney MA. Sexuality in older age: essential considerations for healthcare professionals. Age Ageing. 2011;40:538-43.
18. Gallicchio L, Schilling C, Tomic D, Miller SR, Zacur H, Flaws JA. Correlates of sexual functioning among mid-life. Climacteric. 2007;10:132-42.
19. Ören M, Kızıltepe R, Çengelci Özekes B. Yaşlılıkta cinsellik. Ege Tıp Dergisi. 2016;55:38-44.
20. Hotun Şahin N. Klimakteryum dönemi ve menopoza. In Kadın Sağlığı ve Hastalıkları. (Ed N Kızılkaya Beji N): İstanbul, Nobel Tıp Kitabevleri. 2015;135-41.
21. Aslantaş Ertekin B. Yaşlıda cinsel yaşam ve sorunları. Türkiye Klinikleri Journal of Psychiatry Special Topics. 2009;2:81-5.
22. Yıldırım Kaptanoğlu A. Yaşlı sağlığı. 2012. http://ailetoplum.aile.gov.tr/data/542937ba369dc32358ee2aa6/05_05_yaslisagligi.pdf, Erişim tarihi: 25.08.2018.
23. Cook JM, Dinnen S, O'Donnell C. Older women survivors of physical and sexual violence: a systematic review of the quantitative literature. J Womens Health. 2011;20:1075-81.
24. Lee DM, Nazroo J, O'Connor, DB, Blake M, Pendleton N. Sexual health and well-being among older men and women in england: findings from the english longitudinal study of ageing. Arch Sex Behav. 2016;45:133-44.
25. Lindau ST, Schumm LP, Laumann EO, Levinson W, O'Muircheartaigh CA, Waite LJ. A study of sexuality and health among older adults in the united states. The New England Journal of Medicine. 2007;357:762-74.
26. Laganà L, Maciel M. Sexual desire among mexican-american older women: a qualitative study. Culture, Health & Sexuality. 2010;12:705-19.
27. Şen S, Usta E, Aygün D, Sert H. Yaşlılık ve cinsellik konusunda sağlık profesyonellerinin yaklaşımları. Androloji Bülteni. 2015;17:64-7.
28. Aksu H, Şirin A. Yaşlılık ve cinsel yaşam. Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi. 2007;23:243-53.
29. Phanjo AL. Sexual dysfunction in old age. Advances in Psychiatric Treatment. 2000;6:270-7.
30. Karakoyunlu FB, Önce S. Cinsel fonksiyon bozukluklarında kadına ait hemşirelik bakım süreci örneği. Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi. 2009;12:82-92.

Correspondence Address / Yazışma Adresi

Belma Toptaş
Adnan Menderes Üniversitesi,
Hemşirelik Fakültesi,
Doğum-Kadın Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği
Anabilim Dalı,
Aydın, Turkey
E-mail: belma_toptas1@hotmail.com

Geliş tarihi/ Received: 14.01.2019

Kabul tarihi/Accepted: 06.05.2019